

JADIDCHILIK NAMOYONDALARI QARASHLARIDA TA'LIM VA TARBIYA, UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Otayeva Dinora Urinboy qizi

Ilmiy rahbar: Matchanova Barno Irkinovna

PhD Urganch davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakatining asosiy namoyandalari ta'lim va tarbiya masalasiga qanday yondashganliklari tahlil qilinadi. Ayniqsa, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida o'zbek jamiyatida modernizatsiya jarayonlarida ta'limning tutgan o'rni ochib beriladi. Jadid namoyandalari tomonidan ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari va ularning zamonaviy ta'lim tizimiga ta'siri baholanadi. Bugungi kunda jadidchilik g'oyalarining dolzarbligi, ularning ta'lim va tarbiya tizimidagi o'rni, shuningdek, yosh avlodni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashdagi ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ta'lim, tarbiya, islohot, yangi maktab, ma'rifat, zamonaviylik, milliy uyg'onish, tarixiy meros, pedagogika

Kirish

Jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Movarounnahr va Turkiston mintaqasida paydo bo'lgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy oqimlardan biri sifatida xalqning ma'naviy uyg'onishida muhim rol o'ynadi. Bu harakat vakillari xalqni zulmatdan najotga olib chiqish, zamonaviy bilimlar orqali taraqqiyot sari yetaklashni o'z oldilariga asosiy maqsad qilib qo'ygan edilar. Aynan ta'lim va tarbiya sohasida jadidlar tomonidan olib borilgan islohotlar, yangi maktablar tashkil etilishi va darsliklar yaratilishi bu harakatning g'oyaviy mazmunini yanada chuqurlashtiradi. Ushbu maqolada jadidchilik harakati namoyandalarning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari, ularning amalga oshirgan pedagogik faoliyati hamda bugungi kun ta'lim tizimidagi dolzarb masalalar bilan uyg'unligi tahlil qilinadi. Jadidchilik harakati O'rta Osiyoda mustamlaka siyosati kuchaygan davrda shakllangan bo'lib, uning asosiy g'oyaviy negizi xalqni jaholatdan qutqarish, ma'rifat va ilm orqali jamiyatni yangilash, mustamlaka zulmidan ozod bo'lishga intilishdan iborat edi. Jadidlar ta'lim-tarbiya orqali xalq ongini uyg'otishni eng muhim vazifa deb bilganlar. Ayniqsa, ularning «avval ta'lim, so'ng ozodlik» degan shiori xalq orasida keng tarqalgan edi. Jadidlarning e'tiqodicha, savodsiz va ilmsiz xalq hech qachon taraqqiy topmaydi, erkinlik va mustaqillikka erishmaydi. Shu bois ular yangi usul maktablarini tashkil etishga, eski uslubdagi ta'limdan voz kechishga chaqirganlar. Bu maktablarda arifmetika, geografiya, tarix, biologiya, jismoniy tarbiya kabi dunyoviy fanlar o'rgatilgan. Shuningdek, jadidlar bolalarni savodli, ilmiy, ma'rifatli qilib tarbiyalashga katta e'tibor qaratganlar. Ular an'anaviy maktablarda faqat Qur'on yodlash, yozuv va imlo o'rgatishini yetarli deb hisoblamasdan, dunyoviy fanlar va zamonaviy bilimlar berilishini yoqlaganlar. Bu borada Mahmudxo'ja Behbudiy, Ismoil Gasprinskiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadid namoyandalari katta ishlar qilgan. Mahmudxo'ja Behbudiy “Padarkush” va “Ming bir maslaxat” asarlari orqali xalqni ilmga, bilimga chorlagan. U o'zining “Maktab islohoti” maqolasida: “Yaxshi maktabsiz yaxshi millat bo'lmas, yaxshi

millatsiz esa mustaqillik bo'lmaydi", deb yozgan. Bu fikr bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Abdulla Avloniy esa o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida ta'lim-tarbiya masalalarini batafsil yoritgan. U tarbiyani "hayot va jamiyatning asosiy negizi" deb bilgan. Avloniy: "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir", deb yozgan edi. Ushbu jumla jadidlarning ta'lim-tarbiyaga bo'lgan yondashuvi naqadar jiddiy bo'lganini ko'rsatadi. Jadidlar o'z pedagogik qarashlarida g'arb tajribasiga tayanib, uni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga intilganlar. Ularga ko'ra, ta'lim ham diniy, ham dunyoviy asosda bo'lishi kerak edi. Bu esa ayni davrda jamiyatda mavjud bo'lgan eski uslubdagi maktablar bilan jadid maktablari o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqardi. Eski maktab tarafdorlari jadidlarni bid'atchilikda ayblab, ularning faoliyatiga to'sqinlik qilishgan. Shunga qaramay, jadidlar o'z ishlaridan to'xtamay, o'z maktablarini ko'paytirishga va keng ommaga zamonaviy bilim berishga intilganlar. Ular xalq o'rtasida teatr, matbuot, o'qituvchilar seminariyalari orqali ham ta'lim-tarbiya islohotlarini targ'ib qilganlar. Munavvarqori Abdurashidxonov tomonidan Toshkentda ochilgan "Usuli savtiya" maktabi o'sha davr uchun katta yutuq hisoblanadi. Bu maktabda fanlar rus tilida o'qitilgan, darsliklar rus va turkiy tillarda yaratilgan. Bu esa o'quvchilarni nafaqat diniy, balki dunyoviy bilimlar bilan ham qurollantirgan. Jadidlar matbuot orqali ham keng islohotlar olib borganlar. Jumladan, "Taraqqiy", "Sadoi Turkiston", "Hurriyat" kabi gazetalar orqali ta'lim-tarbiyaning zamonaviy uslublari, milliy uyg'unish g'oyalari targ'ib etilgan. Ayniqsa, Mahmudxo'ja Behbudiyning "Oyna" jurnali yoshlar ongini ilm-ma'rifatga yo'naltirishda katta rol o'ynagan. Jadidlar faqat bolalar ta'limi emas, balki ayollar ma'rifati va tarbiyasiga ham katta e'tibor qaratganlar. Ular ayol savodsiz bo'lsa, butun millat savodsiz qoladi, degan fikrni ilgari surganlar. Bu qarash bugungi kun g'oyalari bilan uyg'un bo'lib, ta'limda gender tengligini ta'minlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Jadidchilik harakatining tarixiy merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Ayni paytda O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim islohotlari – "Yangi O'zbekiston" g'oyasi doirasida amalga oshirilayotgan yangilanishlar jadidlarning orzu qilgan zamonaviy, milliy, erkin ta'lim tizimiga intilishning davomidir. Bugungi ta'lim tizimida ham ilm-fan, texnologiya, xorijiy tillar, tanqidiy fikrlash, erkin shaxs tarbiyasi kabi qadriyatlar jadidchilik g'oyalari bilan hamohangdir. Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilayotgan "Besh muhim tashabbus", "Ta'lim sifatini oshirish", "Yangi O'zbekiston maktabi" kabi dasturlar zamirida ham aynan jadidchilik g'oyalari aks etgan. Yangi o'quv dasturlari, zamonaviy laboratoriyalar, raqamli texnologiyalar, chet tillarni o'rgatishga qaratilgan islohotlar – bularning barchasi jadidlarning tarixiy orzularini ro'yobga chiqarish yo'lidagi amaliy harakatlardir. Bugungi kunda biz jadidlarning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlarini o'rganish orqali zamonaviy pedagogik yondashuvlarni yanada boyitishimiz mumkin. Jadidchilikning asosiy tamoyillari – milliylik, zamonaviylik, ilmga asoslanish, mustaqil fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat – hozirgi ta'lim tizimi uchun ham dolzarbdir. Shunday ekan, bugungi avlodga ta'lim berishda biz jadidlar merosini faqat tarixiy fakt emas, balki amaliy metodika sifatida o'rganishimiz va amalda tatbiq etishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Behbudi, M. (1990). Tanlangan asarlar. Toshkent: Fan.
2. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi.
3. Gasprinskiy, I. (2003). Rus-Turkiston aloqalari va ta'lim islohotlari. Toshkent: Ma'naviyat.

4. Munavvarqori Abdurashidxonov. (2000). Maktablar va o'quv dasturlari haqida. Toshkent: O'zbekiston.
5. Sultonova, M. (2018). Jadidchilik va pedagogik tafakkur. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Inoyatov, A. (2010). O'zbekiston ta'lim tizimining shakllanishi va taraqqiyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
7. Ergashev, A. (2005). Ta'lim va tarbiyada milliy qadriyatlar. Toshkent: Ma'naviyat.
8. Karimov, I. (1997). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: O'zbekiston.
9. To'xtaxodjayev, M. (2019). Jadidlar merosi va zamonaviylik. Toshkent: Ilm ziyo.
10. Muminov, A. (1989). O'zbek jadidchiligining ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Toshkent: Fan.